

- A TELKEK ÉS A LAKÓHÁZAK -

A település

Az Ózd-Domaháza között haladó főútvonalról a településből semmit nem látni. Csak Szilakszóhoz érve a délre lévő dombtetőn egy temetővel körülvett körtemplom hívja fel a figyelmet, s jelzi, hogy a közelben településnek kell lennie. Az ősi település helyének kiválasztásánál éppen az e cél vezette az ide települteket, hogy a főútvonaltól rejtve legyenek, de a szomszédos nagyobb településsel tartani tudják a kapcsolatot a főút elkerülésével is. Ezt biztosította a szűk Telekes-völgyből kiágazó „Üres-völgy”.

Faluközpont

Az ősi történelmi mag az „Üres-völgy” betorkolásánál alakult ki és századok folyamán szigorúan alkalmazkodott a természeti adottságokhoz. A faluban nincsenek párhuzamos utcasorok, mindkét oldalról házakkal szegélyezett utcák, szabályosan kimért, közel egyforma területű és nagyságú telkek. Sikátor legtipikusabb példája a környezet által megszabott völgyi településnek. Az ősi mag, a faluközpont ott alakult ki, ahol a Bikk-lápa nyúlványa lehúzódott a Telekesi-patakig és a Szilakszótól a patak bal partján haladó utat kényszerítette áthaladni a patak jobb partjára. Az áthaladást ősidők óta fahíd, jelenleg egy nagy teherbírású vasbeton híd biztosítja. E környékén alakult ki egy tágasabb, szabálytalan, be nem épített terület, tér, melynek közepén a patak bal partján egy fa harangláb állt. E tér nyugati részén találni a legrégebbi települési magot. A századunk első felében az utcanevek adása előtt e területet lakóiról Csuha-szögnek, Maruzsi-szögnek, Gazsi-szögnek, szemben a patak másik oldalán Czako-szögnek, és Kovács-szögnek nevezték. Ez is mutatja, hogy az első település néprajzilag „Szöges település” volt, mely az egynevű nagycsaládoknak egy telken való lakását biztosította. E nagycsaládokat hadnak is nevezték s ezért „hadas településnek” is mondták. Később itt alakult ki a faluközpont s itt van ma is, a közösséget szolgáló épületeivel. Itt létesült a kocsmá és szatócsüzlet, itt épült meg az iskola, a tűzoltószertár. Később a községháza, orvosi rendelő, élelmiszerüzlet, italbolt, újabban a hősök emlékműve, az autóbusszváró. Itt fordul meg az autóbusz.

A falu népességének növekedésével a beépítettség mindvégig a Telekes-patakhoz igazodott. Annak irányát s az útvonalakat is a patakmeder szabta meg. A belterület északnyugati irányban mintegy 400 m-re, délkeleti irányba 800 m-re nyúlik. Ahol a betorkolló kisebb-nagyobb völgyek megengedik ott néhány telken építettek is. Utcasort oldalirányban csak az Üres-völgy irányában alakítottak ki, amit ma Petőfi utcának hívnak. A falu teljes hosszában húzódó utat Táncsics Mihály útnak nevezik. A falu észak-keleti végén a patak jobb oldalán lévő rövidebb utat Szabadság útnak hívják. Ezek képezik a falu beépített úthálózatát.

A telkek

A telkeket vizsgálva csaknem minden típusú telket megtalálunk a faluban. A Maruzsi-szög környékén a halmazatos telkeket találjuk, de ilyet látunk kisebb mértékben a Medves alatti részen. Az Alvégen a szabályos szalagtelkeket figyelhetjük meg. Fésűs beépítéssel, soros udvarokat alakítottak ki. Ennek jellegzetessége, hogy csak az út – Táncsics Mihály út – nyugati oldala épült be, míg a patak és az út közötti terület vizenyőssége miatt beépítetlen rét, vagy szántott terület maradt. Az út szélén itt találtam egy betongyűrűs ásott közutat, egy fatörzsből faragott nagy vályúval. A vízszint igen magas s így a vödröt egy kampós rúddal merítették meg és húzták ki.

A többi területeken a telkek alakja a legnagyobb eltéréseket mutatja. Találni négyzet, téglalap alakút, de a legtöbb többszögű, ferde oldalú. Ez azt látszik bizonyítani lakóhelyé, telekké való kialakítása nem egyszerre történő kimérés alapján történt, mint látni ezt a Petőfi utca felső szakaszán, vagy a Táncsics Mihály út végén, az Újtelepen, hanem amikor megvették a földdarabot, alkalmazkodva a szomszéd telekhez és a terület domborzatához határozta meg a telekhatárt. A Szabadság út patakparti szakasza ismét csak egy oldalon épült be. A Telekes-patakon átvezető hídtól a jobb parti oldalon a Táncsics út folyamatos beépítettségű, míg a bal parton a „Padok” alatt egy szakaszon beépítetlen a területi viszonyok miatt. Egy szakaszán pedig a paktól távolabb alakítottak ki telkeket, bekötőúttal biztosítva a bejárást.

Egy-egy telek beépítettsége, elrendezése is igen nagy változatosságot mutat alkalmazkodva a telek alakjához. Felszíni viszonyához és lakójának életmódjához. Helyenként még felismerni a hagyományos, háromszatú telket, mely szerint elkülönül a belső, vagy lakóudvar a gazdasági udvartól s mögötte a szilvaskert vagy gyümölcsös, némely háznál a szőlőskert. Az Alvégen, a Tóthegyi területén még látni olyan telket, ahol a gazdasági udvartól a gyümölcsös kert a nagyméretű csűr választja el. Sok teleknél amióta a faluban megszűnt a ló- és szarvasmarha-tenyésztés, illetve –tartás, megszűnt, vagy kisebb lett a gazdasági és lakóudvar elválasztás, esetleg konyhakertet alakítottak ki egy részéből. Az utóbbi évtizedekben átalakított házaknál, vagy újonnan épített lakásoknál már nem bontották három részre a telket.

Jellemző a faluban, hogy minden telekhatár, gazdasági és lakóudvar és kert léckerítéssel elkerített. Helyenként a léckerítések egész sora közel egymáshoz tűnik fel, bizonyítva, hogy a község kiterjedt erdőkkel rendelkezik. Mindenütt gépfűrészsel vágott lécek képezi a kerítést, csak egy helyen, a zsidó temetőhöz vezető út mellett látni még a vesszőből font kerítést. Az utcai telekhatár a legkülönbözőbb vaskerítéssel lehatárolt, vaskapuvál záródó. Többségében a vasgyárban dolgozók maguk készítették lap-, szög-, vagy vékony rúdvasakból, nagy ötletgazdagsággal díszítve. A festése igen változatos, de helyenként ízléstelen színeket használva. A fa megmunkálásában (kerítésoszlopok, lécek, tornácoszlopok, csűrgerendák) a legegyszerűbb díszítésre való törekvést sem lehet felismerni.

A lakóházon kívül a telken még nyári konyhát is építettek. A szélesebb telkeknél a lakóházzal szemben a telekhatáron, a keskenyebb telkeknél a lakóház után, azzal egybeépítve. Az istálló ugyancsak a lakóház után épült. Újabban épült házaknál már nincs, vagy átalakították garáznak. A sertés- és baromfiól kissé távolabb többségében fából építve. Eredeti funkciója megszűnt. Van amelyiket garázként, de többségét a nem használatos eszközök tárolási helyéül hasznosítják.

Minden telken megvan még a kerek kút a telek elülső részén a lakóudvarban. A falu minden útján az előző évben lefektették a vízhálózatot. Most folyik a közösségi, utcai csapok beszerelése.

A lakóházak

A lakóházak 1941. évi adatai:

A lakóházak összes száma 1941-ben 85 volt. Ebből

földszintes 85

tégla falazatú 7

kő habarcsba rakva 1

alapozás nélküli 73 vályogból

vályogalappal 2

fa- és egyéb alappal 2

lakások száma 102

A lakóházak elhelyezése a telken ugyanúgy nagy változatosságot mutat, mint a telkek alakja és nagysága. Leggyakoribb az utcai telekhatár közelében helyezett, de többségénél egy kis virágoskert létesítésére helyet hagytak. Ritka, de van példa a telek közepére helyezett lakóházra is.

Az 1800-as évek második felében a faházak építéséről áttértek a vályogfállal történő építésre s ez a második világháború utánig folyt. Csak nagyon keveseknek telt Ózdról vörös, vagy salaktéglát hozatni. Az 1960-as években megindult nagyobb építkezésnél már téglát, salakblokkot, vagy pernyeblokkot hoztattak, s abból építkeztek. A szállítást megkönnyítette a teherautókkal való fuvarozás.

A faluban már csak három-négy régi, a múlt század végén épült vályogházat találni. Ezek általában háromsejtűek voltak. Az utca felé volt a szoba, az elsőház, az utcára néző két, az udvarra egy ablakkal. Utána a pitvar az udvari bejárattal. A harmadik helyiség a kamra volt. Ebből két ablak nézett az udvarra. A déli falsíkon a tető meghosszabbításával tornácot alakítottak ki faoszlopokkal alátámasztva. A tetőzet minden esetben nyeregtetős, szarufákkal. Régen szelemenés tető volt. A tető az utca felé csapott tetővel végződött. A Rima völgyéből hozták a nagyobb méretű égetett tetőcserepet. Adatközlők Zsaruksányra emlékeznek. A ház homlokzatán, a tornác oszlopfejnél és mellvédjén díszítést nem találtam, csak egy századforduló után épült ház fatornácán van fűrészelt díszítésű oszlopfő.

A legtöbb háztípus az L alakú, amikor az utcai homlokzatra két lakószobát építettek s az épület a telekhatáron folytatódik konyhával, kamrával, nyári konyhával, istállóval. Ez az építésmód a két világháború közötti időre jellemző. Ilyenre alakították át, a régi, hosszú házakat is. Az 1950-es években a négyzetes alapú, sátoztetős házakat építették, esetleg ennek az udvarfelőli részén egy kisebb meghosszabbítást alakítottak ki, ahol a bejárást biztosították. Nagyméretű háromszárnyas ablakokat építettek be s egy-egy helyiséget alapincéztek.

Az 1980-as évektől ismét újabb típusú lakóházakat építettek. Többsége már kétszintes, sőt a padlástér beépítésével három szintet alakítottak ki. A külső falak síkját megbontották, kijebbe emelve, vagy beljebb hozva egy síkot, teraszt alakítottak ki. A tetőszerkezet a nyeregtetőt utánozva, a síkját megbontották, egy részét megemelték. Ilyenek a Petőfi utca legújabb házai, melynél minden ház más terv alapján készült, eltér egymástól külső megjelenésében is. Ezeknél már fürdőszobát, külön mosdót is létrehozta a vízvezeték biztosításával.

Az 1970-es évektől kezdődően a lakások belső berendezése is erőteljes változáson ment át. A felnőtt fiatalok a régi öltözet felcserélése után, a lakás belső berendezését is átcserélték a bútörüzetekben vásárolt bútorgyári berendezésekkel.